

Idézetek korai íróktól

függelék Az első keresztények élete című írásunkhoz

Tartalom

- 1. Jusztinosz (meghalt 165 körül) – I. Apológia
 - A keresztények túlvilági reménysége
 - Krisztus kijelentései a tisztaságról és a felebaráti szeretetről
 - Krisztus tanításai a türelemről, az igazmondásról és a tettekben megnyilvánuló kegyességről
 - Az utolsó idők jelei láthatók abban, milyen igazságtalan a keresztények elleni bírósági eljárás
 - Miért nem emelnek magukra kezét a keresztények
 - A keresztények állhatatossága a legjobb bizonyítéka feddhetetlenségüknek
- 2. Részletek Athénagorasz Kérvény a keresztények ügyében című apológiájából
 - Az Isten előtti felelősségről és a keresztények örök élet felőli reménységéről
 - A lelkiület tisztaságáról
 - A keresztények szemérmessége – a házasságtörés elítélése
 - A keresztények megvetik a gyilkosságot – a magzatelhajtás elítélése
- 3. Részletek Minucius Felix Octavius című írásából
 - 3.1 Caecilius vádjai
 - 3.2 Octavius védőbeszédéből
 - A keresztényeknek tiszta a lelkiismeretük
 - Gyilkosság és magzatelhajtás elítélése
 - A keresztények szemérmessége, szerénysége és testvérszeretete
 - A keresztények tisztaságáról és feddhetetlenségéről
 - A szegénységről és a megpróbáltatásban való kitartásról

1. Jusztinosz (meghalt 165 körül) – I. Apológia

⚔ A keresztények túlvilági reménysége

Fontoljátok meg jól, mert mindezt a ti érdeketekben mondjuk, mert megtagadhatnánk a válaszadást. **Mi nem akarunk hazugságban élni, mi egy tiszta, örökké tartó életre törekszünk, az Isten, a mindenség atyja és megteremtője melletti életre vágyunk, ezért vagyunk készek mindig a hitvallásra, mivel elfogadtuk és hiszünk abban, hogy mindebben azokat követjük, akik Istenről tetteikkel tettek tanúságot; mert ezek azzal, hogy őt követték, eljutottak a vele való életre, melyben a rossz nem férközhet hozzájuk.** Röviden ebben áll a mi reménységünk, amit mi Krisztustól tanultunk, és amit mi tanítunk. Hasonlóképpen tanított Platón is azzal, hogy Radamanthüsz és Minosz fogják megbüntetni az eléjük állított gonoszokat; és mi is valljuk, hogy ez megtörténik, csak hogy Krisztus által; a lélek újra egybekapcsolódik a testtel és így lesz örök büntetésre ítélve, de nem csupán egyetlen évezredre, ahogy Platón állította. Nehogy valaki lehetetlennek és hihetetlennek gondolja ezt, akár nekünk, akár másoknak tulajdonítva a tévedést, amíg tényekben meg nem győződik arról, hogy mi valótlan állítunk. [1]

✚ Krisztus kijelentései a tisztaságról és a felebaráti szeretetről

Az önmegtartóztatással kapcsolatban ő azt mondta: Aki egy asszonyra kívánczozva néz, az már házasságtörést is követett el szívében az Isten előtt. Vagy: Ha a jobb szemed megbotránkoztat, vágd ki, mert jobb neked egy szemmel bejutnod a mennyek országába, mint kettővel az örök tűzre kerülni. Továbbá: Aki elbocsátott nőt vesz feleségül, házasságot tör. És: Vannak, akiket emberek tesznek képtelenné a házasságra, vannak, akik így születnek, de vannak, akik magukat teszik ilyenné az Isten országáért, és nem mindenki tudja ezt felfogni. Így azok, akik az emberi törvényeknek megfelelően második házasságot kötnek, a mi Mesterünk szemében már bűnösök, és már azok is, akik más asszonyára kívánczozva néznek; **nemcsak azokat veti el magától, akik tettükben követtek el házasságtörést, hanem azokat is, akiknek ez szándékában állt: mert nem csupán a tettek nyilvánvalóak Isten előtt, hanem a vágyak is. Sokan vannak még azok a hatvan és hetven év körüli férfiak és nők, akik gyermekkoruktól fogva Krisztus tanítványai, mindmáig romlatlanok maradtak, és minden emberfajtából tudnék mutatni ilyeneket. Beszélhetnénk most azoknak megszámlálhatatlan sokaságáról is, akik a zabolátlanságtól elfordulva ennek megfelelően éltek és tanítottak. Krisztus ugyanis nem az igazakat és a megtartóztató életűeket szólította fel életmódjuk megváltoztatására, hanem az istenteleneket, a zabolátlanokat és az igazságtalanokat. Ő így beszélt: Nem azért jöttem, hogy az igazakat, hanem a bűnösöket hívjam a megtérésre. A mennyei Atya ugyanis inkább akarja a bűnös megtérését, mint megbüntetését. [2]**

✚ Krisztus tanításai a türelemről, az igazmondásról és a tettekben megnyilvánuló kegyességről

Azzal kapcsolatban, hogy a rosszat túrni kell, és mindenkit harag nélkül szolgálni, ezeket mondta: Aki megüti jobb arcodat, tarts oda neki a balt is; aki elveszi a tunikádat, ne vond meg tőle köpenyedet. Aki haragra lobban, méltó a tűzre. Mindazzal, aki tégedet ezer lépésre kényszerít, menj kétezret. Jótetteitek úgy fényeskednek az emberek előtt, hogy aki látja, csodálkozzon el Atyádon, aki a mennyekben van. **Azzal, hogy a rosszat ne viszonzzuk rosszal, nem azt akarta, hogy a gonoszokat utánozzuk, hanem azt, hogy türelemmel és szerénységgel térítsük vissza mindazokat, akik a gonosz kívánságokban és gyalázatban haladnak előbbre. Ezt éppen azok példájával igazolhatnám, akik egykor közétek tartoztak: erőszakos és elnyomó jellemük megváltozott, vagy szomszédaik türelmes élete győzte meg őket, vagy útitársaik hallatlan szelídségére figyeltek fel, vagy az alakította át őket, hogy mindezt megtapasztalhatták azoknál, akikkel kereskedtek.**

Hogy mi semmiféle körülmények között ne esküdjünk, hanem mindenkor csak az igazat mondjuk, ő így rendelkezett: Semmiképpen ne esküdjél, legyen szavatok igen-igen, nem-nem, ami ezeknél több, az a gonosztól van. És hogy egyedül csak Istent kell imádnunk, ezt mondta: A legnagyobb parancsolat ez: Uradat, Istenedet imádjad és egyedül csak neki szolgálj teljes szívedből és teljes elmédből, Uradat, Istenedet, aki megalkotott téged! Amikor pedig odament hozzá valaki és ezt mondta: Jó mester! Ő így felelt meg: Senki sem jó, csak egyedül az Isten, aki mindent teremtett.

Azokat pedig, akik nem tanítása szerint élnek, nem is lehet keresztényeknek tartani, még ha szájjal Krisztus tanítását is vallanák, mivel nem azok, akik csupán csak hirdetik, hanem azok üdvözülnek, akik azt meg is teszik - mint mondta. Mert ő ezt mondta: Nem mindenki, aki azt mondja nekem: Uram, Uram, megy be a mennyek országába, hanem aki megteszi az én mennyei Atyám akaratát. Aki hallgat rám és megteszi azt, amit mondok, azt hallgatja, aki engem küldött. Sokan fogják

azt mondani nekem: Uram, Uram, hát nem a te nevedben ettünk és ittunk, és műveltünk hatalmas dolgokat? Akkor én így szólok hozzájuk: Távozzatok tőlem, törvénytelenégeket műveltetek. Ott majd sírás lesz és fogcsikorgatás, akkor az igazak úgy ragyognak, mint a nap, a gonoszok pedig az örök tűzre jutnak. Sokan jönnek ugyanis az én nevemben kívülről a bárányok bőrébe öltözöttek, de belülről ragadozó farkasok. Gyümölcsseiről ismeritek meg őket. Mert minden fát, mely nem terem jó gyümölcsöt, kivágnak és tűzre vetnek. Büntessétek tehát azokat, akik nem élnek az ő tanítása szerint, csupán csak keresztényeknek mondják magukat; és mi ezt kérjük is tőletek! [3]

Az utolsó idők jelei láthatók abban, milyen igazságtalan a keresztények elleni bírósági eljárás

Egy asszony együtt élt kicsapongó férjével, annakelőtte az asszony is ugyanúgy feslett életet élt. Miután megismerte Krisztus tanítását, mértékletes lett, és a férjét is hasonlóképpen józan életre próbálta bírni, beszélt neki arról a tanításról, hogy a mértékteleneknek, és azoknak, akik nem a helyes értelemnek megfelelően alakítják életüket, örök tűzben való bűnhődés az ígélet. Az azonban megmaradt kicsapongónak, sőt feleségét is próbálta visszatéríteni. Az istentelenségben odáig jutott, hogy feleségét egy más férfivel fektette le, aki a természet törvénye ellenére mindenféle élvezeti játékot akart űzni vele, ezért az asszony tervbe vette a házasságnak felbontását. Övéinek rábeszélésére azonban erőt véve magán, mégiscsak férjével maradt, abban a reményben, hogy jobb belátásra tudja bírni őt. Miután hírül hozták neki, hogy férje Alexandriába utazva még nagyobb kicsapongásokban merül el, ezért nehogy házasságában megmaradva istentelenségének és gonoszkodásainak részese legyen és vele együttmaradva ágyát megossa, elvált tőle azon a módon, amit ti repudiumnak neveztek. Az ő gyönyörű és derék férje, ahelyett, hogy örült volna, hogy felesége a részegeskedést és a többi ocsmány élvezeteket, amit addig a szolganéppel meg a kereskedőkkel oly gátlástalanul folytatott, most abbahagyta, és még őt is ezek abbahagyására akarta rávenni, tőle akarata ellenére elvált feleségét bevádolta, hogy keresztény. Az asszony neked, a császárnak, kérvényt nyújtott be, először is azt kérte, hogy előbb otthoni ügyeit szabadon rendezze és a rendezés után feleljen a vádakra, és te ezt engedélyezted. Egykori férje, aki így már semmit sem tudott felhozni ellene, egy bizonyos Ptolemaioszt vádolt be, akit Urbicus bíróság elé is idézett azzal, hogy az asszonnyal ő ismertette meg a keresztény tanokat, s ezek révén fordította szembe vele őt. A Ptolemaioszt letartóztató százados neki barátja volt, ezért börtönbe is jutott, mert csak azt kérdezte meg tőle: keresztény-e. Ptolemaiosz, aki ragaszkodik az igazsághoz, és idegenkedik minden álnokságtól és hazugságtól, megvallotta keresztény voltát, a százados börtönbe zárta, ahol hosszú ideig sínylődött. Később Urbicus elé vezették, de ő is csak azt kérdezte tőle, hogy keresztény-e. A krisztusi tanítás tudatában továbbra is kitarzott a helyes úton, megvallotta az isteni erények tanítását. Ha valaki valamit megtagad, vagy ellenzi azt, amit tagad, vagy nem akar beismerni valamit, amire méltatlannak tartja magát, vagy nem akar elismerni olyan tény, amihez nincs köze. Az igazi keresztényre egyik eset sem jellemző. Ezután Urbicus halálra ítélte, látta az alaptalan ítéletet egy bizonyos Lucius, szintén keresztény, ezért így szólt Urbicushoz: Mi az oka annak, hogy elítéltétek ezt az embert, aki sem házasságtörést, sem gátságot, sem gyilkosságot, sem rablást, sem lopást, semmiféle bűncselekményt nem követett el, csak a keresztény nevet vallotta magáénak? Ó Urbicus, nem úgy ítéltétek, ahogyan az Pius császárnak, és a császár filozófus fiának, vagy a Szent Szenátusnak tetszik! Az nem adott feleletet Luciusnak, csak ezt mondotta: Úgy látom, te is olyan vagy mint ez. Lucius erre így válaszolt: Igen. Erre őt is halálra ítélte. Ő akkor hálájának adott kifejezést, hangoztatva örömét afölött, hogy megszabadult a gonosz uralkodótól, hogy így eljuthat a mennyek királyához és Atyjához. Egy harmadik is csatlakozott hozzájuk, akit szintén halálra ítélte. [4]

Miért nem emelnek magukra kezét a keresztények

De nehogy valaki is azt mondja: „Ti magatok akartok mind öngyilkosok lenni, hogy mielőbb az Istenhez jussatok, nem törődtek a közügyeinkkel”, elmondom hát, mi az oka annak, hogy mégsem így tesszük, és

hogy kérdéseitekre miért teszünk vallomást félelem nélkül. Mi úgy tanultuk, hogy Isten a világot nem cél nélkül alkotta meg, hanem az emberi nemért, így azokban leli tetszését, akik követik rendelkezéseit – mint erről már beszéltünk –, és azokat nem becsüli, akik gonosz dolgokra törnek akár szavakban, akár cselekedetekben. Ha pedig az öngyilkosságra törekednénk mindannyian, akkor nem is származnának tőlünk olyanok, kik megtanulták az isteni tanítást, kipusztulna az emberi nem, ennek mi lennénk az oka, és Isten akarata ellen cselekednénk. **Ha pedig kérdeznek bennünket, nem tagadunk, mert nem tudunk arról, hogy bármi silányságot is elkövettünk volna; amikor nem mondanak igazat minden esetben, az az istentelenség; de mi azt tesszük, amiről tudjuk, hogy Istennek kedves, és azon vagyunk, hogy benneteket is eltérítsünk az igazságtalan elfogultságtól. [5]**

A keresztények állhatatossága a legjobb bizonyítéka feddhetetlenségüknek

Magam is, ki Platón tanainak örvendtem, amikor hallottam a keresztények hányattatásairól, és láttam azt, hogy nem rettennek meg a haláltól, sem bármi mástól, amit mások rettenetesnek gondolnak; arra a meggyőződésre jutottam, nem lehetséges, hogy ők gonoszságban és élvezetvágyban éljenek. Mert melyik élvezetekben tobzódó, emberhús evésében örömét lelő, gátlástalan alak vágyódna a halál után, hogy javaitól megfosszák? Nem azt keresné inkább, hogy minél tovább élvezze az életet itt, bújdosna a bíróságok előtt, nehogy magát kiadva halálra ítéljék? A gonosz démonok már ezt is végbevitték néhány hitvány ember tette által. Ők minket megölnék, az ellenünk összehordott rágalom alapján, nyomoznak utánunk, kikérdezik szolgálóinkat, a gyermekeket és asszonyokat, félelmetes kínvallatások közben kényszerítik őket, hogy kitalált dolgokat valljanak ellenünk, amelyeket ők maguk nyilvánosság előtt művelnek, de mi ezekből egyet sem követtünk el, és nem is törődünk velük; a születetlen és kimondhatatlan Isten a tanúja tetteinknek és gondolatainknak. Miért is nem vallhatnánk meg a nyilvánosság előtt, ami jó; isteni bölcselként hirdetjük ezeket, de azt beszéljük rólunk, hogy Kronosz misztériumát ünnepeljük emberöléssel, mint a vád szól, vérével töltekezünk, hasonló szertartásokat végzünk, mint ti tisztelt bálványotok előtt, kinek nemcsak az oktan állatok vérét ontjátok, hanem emberi vért is, a köztetek legjelesebb és legelőkelőbb személyek öntik oda a leöltek vérét; arra, hogy mi Zeust meg a többi isteneket utánozzuk a férfiakkal való fajtalanokodásban és az asszonyokkal való gátlástalan szeretkezésben, talán Epikurosz vagy a költők irományait hozzuk fel védelmünkre? Mi inkább az efféle tanok kerülésére törekszünk, sokféle módon küzdünk is azok ellen, akik ilyeneket tesznek és utánoznak, s jelen érveinkkel is ezt akarjuk elérni, egyébként nem törődünk ezekkel, mert Istent úgy ismerjük, mint aki látja mindenki igazát. Ha most egy gyászos hang felkiáltana, és szava eljutna a legfelsőbb törvényszékig: Szégyenkezzetek, szégyenkezzetek, mindazért, amit most nyilvánosság előtt az ártatlanokkal tesztek, amit ellenünk felhozatok, az rátok és az isteneitekre áll, de ezeknek legcsekélyebb mértékben sincs közük mindehhez! Térjetez jobb belátásra, jól fontoljátok meg mindent! [6]

✠ 2. Részletek Athénagorasz Kérvény a keresztények ügyében című apológiájából

✠ Az Isten előtti felelősségről és a keresztények örök élet felőli reménységéről

Azzal érvelnek, hogy még étkezéseink és a házaseset is istentelen nálunk, hogy jogosnak tarthassák gyűlöletüket, és kétszeresen is megalapozottnak tarthassák a vezetőik azon törekvését, hogy minket életmódunktól – igen éles és súlyos vádak tömegével – eltérítsenek, idejüket olyanokkal töltik, akik ősidők óta és nem csak a mi korunkban ismerik a szokást, hogy bizonyos isteni törvény és tanítás

alapján az erénnyel kell küzdeni a gonoszság ellen. Ez az oka, hogy Püthagorasz is háromszáz társával együtt tűzhalált halt, Hérakleitoszt és Démokritoszt száműzték, amazt Efezus városa űzte el, emezt az abderaiak vádolták esztelenséggel, az athéniak pedig Szókratészt ítelték halálra. Ahogyan azonban ők sem lettek rosszabbá a tömeg véleményétől az erényesség szempontjából, úgy erényes életünket sem feketíti be a némelyek által terjesztett alaptalan rágalom. Jó hírünk van ugyanis Isten előtt.

Mégis foglalkozom ezekkel a vádakkal is. A már mondottak által is tisztázva érzem magamat előttetek. Ti, akik belátásban mindenkit felülmúltok, tudjátok meg, életmódunk Istenhez igazodik normaként, mindannyian feddhetetlenek és elmarasztalhatatlan emberekként állunk előtte, a legkisebb bűnt sem engedjük meg még gondolatban sem. Ha az volna meggyőződésünk, hogy csak ezt az egy földi életet éljük, talán gyanúsíthatnátok bennünket, hogy a testnek és a vérnek szolgálunk, bűnt követünk el, amikor hatalmába kerít a kapzsiság és a mohóság, miután azonban azt tudjuk, hogy Isten jelen van minden gondolatunkban és szavunkban, nappal és éjszaka, mert Isten egészen fény és belelát a szívünkbe, meg vagyunk győződve arról, hogy eltávozva ebből az életből más életet fogunk élni, ennél jobbat vagy az odaíti mennyeit, nem a földit, (mert lelkünk Istennél és Istennel együtt él majd zavartalanul és nem érinti változás, testünk lesz ugyan, de mégsem testekkel, hanem mennyei szellemekkel leszünk együtt), avagy a többiekkel együtt rosszabb állapotba zuhanunk, és tűz által bűnhődünk. Isten nem azért teremtett minket, hogy juhok és barmok módján hulljunk el, elvesszünk és megsemmisüljünk. Emiatt nyilván nem akarunk rosszat, nem is kívánjuk kiszolgáltatni magunkat büntetendő személyekként a nagy ítéletnek. [7]

✠ A lelkület tisztaságáról

Nincs abban semmi csodálatos, ha ugyanazokat a dolgokat fogják ránk, mint saját isteneikre, szenvedéseiket misztériumokként mutogatják. Ha kárhoztatni kell a szabados, mindenfélével való közösülést, akkor gyűlölniük kellene Zeust, aki anyjától Reától, és leányától Korétól nemzett gyermekeket, saját nővérét bírta asszonyául, avagy az efféléket költő Orpheuszt, mert történeteivel Thüesztésznél vallástalanabbá és vérfertőzőbbé tette az istent. Mert az előbbi leányával való érintkezése egy jövendölés beteljesedése volt, és ettől várta bosszúja teljességét és a királyság elnyerését. **Mi azonban oly mértékben közömbösek vagyunk az ilyenekkel szemben, hisz még vágyakozással sem szabad nézelődnünk. „Aki ugyanis asszonyra néz, hogy megkívánja - mondja -, már házasságtörést követett el szívében.” Akiknek még látni sem szabad többet annál, mint amire Isten a szemet teremtette, hogy világosságunk legyen nevezetesen, és akiknek már az élvezetes nézelődés is paráznság, mert a szem rendeltetése nekik más, és akiket már a gondolatért, nem csak az érintésért megítélnék, azok tisztaságában hogyan lehetne kételkedni? Tanításunknak nincs köze emberi törvényekhez, (mi azonban azt gondoljuk, Uraink, kezdetben Isten Titeket is a mi tanításunkkal bízott meg), számunkra az a törvény, amit magunk és felebarátaink számára is az igazságosság mértékének tartunk. Ezért némelyeket - koruktól függően - fiainknak és lányainknak, másokat testvéreinknek vagy nővéreinknek tartunk, az idősebbeknek az atyáknak és anyáknak kijáró tiszteletet adjuk meg. Akiket testvéreinknek és nővéreinknek hívunk, vagy más ilyen névvel illetünk, azokra igen nagy gondunk van, hogy testünk érintetlen és rontatlan maradjon, mert a tanítás mondja nekünk ismét: ha valaki kétszer adott csókot, mert öröme volt benne, ...vétkezett... és hozzáteszi: ezért inkább kerülni kell a csókot vagy a köszöntést, mert ha a legkisebb gondolat is már beszennyez minket, az máris kizár az örök életből. [8]**

A keresztények szemérmessége - a házasságtörés elítélése

Mivel reményünk az örök élet, lenézzük ennek az életnek a gondjait, beleértve a lelki élvezeteket is. Mindegyikünknek van felesége, akire mindegyikünknek gondja van, s az általunk hozott törvények szerint tartjuk őket, a gyermekáldás céljából. Ahogyan a földműves az elvetett magból várja az aratást, nem vet rá még fölöslegesen, úgy nekünk is, a gyermeknemzés a vágy mértéke. **Sok olyat is találunk nálunk - férfit és nőt egyaránt -, akik nem kötöttek házasságot abban a reményben, hogy sokkal szorosabban kapcsolódnak Istenhez. Ha pedig a szüzességben és eunuchságban való megmaradás jobban köt Istenhez, és már az is eltávolít tőle, ha valaki a gondolatig és vágyig eljut, amit kerülünk, akkor a cselekedeteket még inkább elutasítjuk. Mi nem az ékesszólással törődünk, hanem azzal, hogy olyan cselekedeteink legyenek, melyek tanítanak, s bárki vagy maradjon meg olyannak, amilyenek született, vagy egyszer kössön házasságot, s a második házasság már nyilvánvalóan házasságtörésnek számít. „Aki elbocsátja feleségét és mást vesz el - mondja -, házasságot tör”. [...] [9]**

A keresztények megvetik a gyilkosságot - a magzatelhajtás elítélése

Milyen józan gondolkodású személy nevezne gyilkosoknak minket? Emberhúst csak azután lehet enni, ha valakit legyilkoltak. Először is hazudnak, másodsor pedig, **ha megkérdik őket, vajon szemtanúi voltak-e mindannak, amit beszélnek, egyetlen egy sem mondja: láttam.** Közülünk némelyeknek szolgálk is vannak, egyeseknek több, másoknak kevesebb, akik elől az efféléket nem lehetne eltitkolni, de még ezek közül sem hazudott egy sem ilyeneket rólunk. **Akikről tudják, hogy még a törvény alapján elítéltek megölését sem bírják elviselni, ki vádolná az olyanokat emberöléssel és emberevéssel?** Közületek ki ne nézné lelkesen a gladiátorok küzdelmét, vagy a vadállatokkal folytatott viadalokat, különösen akkor, ha Ti rendezitek azokat? Mi elutasítjuk az ilyen látványosságokat, mert a gyilkolás szemlélését csaknem azonosnak tartjuk a gyilkolással magával. Hogy tudnánk ölni, mikor még annak látványát sem bírjuk elviselni, nehogy a látással valami szenny és mocsok kenődjék ránk? **Még a magzatelhajtáshoz különféle szereket használó asszonyokat is gyilkosnak tartjuk, s véleményünk szerint ezért számadással tartoznak Isten előtt, akkor hogyan tudnánk mi embert ölni? Mi értelme lenne annak a gondolatnak, hogy mi gyilkosok vagyunk, mikor éppen mi tartjuk gyilkosnak a magzatelhajtást végző asszonyt, és véleményünk szerint számot fog adni érte Isten előtt? Ugyanaz az ember nem gondolkozhat úgy, hogy élőlénynek, következésképpen Isten gondviselése tárgyának tekinti a magzatot a méhben, de a világra jöttet már megölhetőnek tartja.** Képtelenség, hogy aki tiltja a gyermekek kitevésését, mert akik így tesznek, azokat gyilkosoknak tartja, az a felneveltet aztán megölje. Ellenkezőleg, mi mindig és mindenütt ugyanazok és ugyanolyanok vagyunk, szolgálk és nem mesterei az értelemnek. [10]

✠ 3. Részletek Minucius Felix Octavius című írásából

✠ 3.1 Caecilius vádjai

Minthogy tehát minden népnél megtalálható az az erős hit, hogy léteznek halhatatlan istenek, bár lényükről és származásukról nagyon bizonytalanok a vélemények, nem tűrhetem el, hogy bárki is olyannyira vakmerő és annyira vallástalan bölcsességgel pöffeszkedjék, hogy ezt az ősrégi, hasznos és üdvös vallást megrontani vagy gyengíteni törekedjék. Mert igaz ugyan, hogy a Cyreneből származó Theodorus, vagy még előbb a melusi Diagoras, akit az ókor istentelennek nevezett el, azzal az állításukkal, hogy nincsenek istenek, megszüntettek minden félelmet, mely az emberiséget korlátok közé szorítja, és kioltottak minden kegyeletet, ámde álbölcséletük ezen istentelen tanítása mellett hírnévhez és befolyáshoz mégsem fognak sohasem jutni. Ha az athéniaiak elűzték határukból az abderai

Protagorast, és iratait nyilvánosan elégették a népgyűlésen, holott az istenségről tett nyilatkozata inkább higgadt, mint elvetemült – bocsássatok meg, ha a magamra vállalt ügyben kifejtett buzgóságomban őszintén szólok – mondom, hogyne kellene fájlalni, ha egyes emberek egy szánalmas, törvényileg üldözött és kétségbeesett felekezet tagjai, megtámadják az isteneket? **Ezek összetoborozzák a nép söpredékét, a tudatlan embereket és a hiszékeny asszonynépséget, akiket már nemük gyengesége tévedésbe visz, és istentelen összeesküvő csoporttá verődnek össze, mely éjjeli találkáin, ünnepi böjtjein, állatias lakomáin nem valamely szent szertartás révén egyesül, hanem bűntény által szövetezik; alattomos, a világosságtól irtózó népség ez, mely a nyilvánosság előtt néma, odújában fecsegő, a templomokat lenézi, mintha temetők volnának, tiszteletlenül viselkedik az istenekkel szemben, kineveti áldozatainkat, szánandó létére - ha ugyan szabad így nevezni őket - szánakozik papjainkon, lekicsinyeli méltóságainkat és kitüntető öltözetünket, noha maga alig képes póreségét félig leplezni! Mily elképesztő balgaság?! Mily hihetetlen vakmerőség?! A jelen gyötrelmeit megvetik, miközben félnek egy bizonytalan jövő kínjaitól, s noha a halál után bekövetkező haláltól rettegnek, meghalni mégsem irtóznak: ennyire el tudja oszlatni félelmüket a csalfa remény, mely egy új élet vigasztaló gondolatával kecsegteti őket. [11]**

És minthogy a gonoszság bujábban szokott teremni, most is azt tapasztaljuk, hogy a napról napra növekvő erkölcsi romlottság közepette ennek az istentelen társaságnak utálatos szentélyei már az egész földkerekségen elterjednek. Ezt az egyesületet el kell átkozni és gyökerestül kell kiirtani.

Titkos jelekből és jelzésekből ismernek egymásra, s szinte ismeretlenül szeretik egymást. Mintegy a kéjvágyak vallása alakul ki a köreikben mindenfelé, egymást különbség nélkül fivérnek és nővérnek nevezik, csak azért, hogy a napirenden levő fajtalankodás a tisztas név felvételével vérfertőzéssé váljék. Így hiábavaló és esztelen babonáságuk gonosztettekkel is büszkélkedhet. Ha volna benne valami igaz, a mindent kifürkésző hír nem beszélne róluk oly súlyos és változatos dolgokat, és olyasmiket, amiért, mielőtt mondanánk, engedelmet kell kérni. Hallom, hogy a legocsmányabb állatnak, a számárnak a fejét tartják vallásos tiszteletben valami esztelen babonából: olyan vallás ez, mely méltó azokhoz az erkölcsökhöz, melyeknek folyománya. Mások meg arról beszélnek, hogy előjárójuk és főpapjuk nemi szerveit tisztelik, és úgy imádják, mintha neki köszönhetnék létüket. Nem tudom ugyan, ez igaz-e vagy sem, annyi azonban bizonyos, hogy titokzatos és éjjeli istentiszteletük méltán gyanús. És aki azt állítja, hogy istentiszteletük tárgya egy olyan ember, akinek gaszágáért a legnagyobb büntetés és a halálos keresztfa jutott osztályrészül, az illő oltárt tulajdonít ezeknek az elvetemült és feslett életű gonosztevőknek, amennyiben azt tisztelik, amit megérdemelnek. Mármost az új tagok beavatásáról szóló elbeszélés éppen olyan rettenetes, mint amennyire közismert. Akit misztériumaikba beavatnak, az elé egy liszttel borított kisdedet tesznek, hogy az óvatlanokat lépre csalják. Ezt a kisgyermeket az újonc azon hiszében, hogy a lisztlepelbe merített késszúrások ártatlanok, tudtán kívül halálra sebzi. A gyermek vérét – szörnyűség! – mohón felnyalják, tagjait versengve szétdarabolják, ilyen áldozat révén kötnek szövetséget, ez a bűnrészesség kötelezi őket kölcsönös hallgatásra. Ez az istentisztelet minden istentelenségnél utálatosabb! Szintén ismeretes, hogy miként lakomáznak: az egész világ beszél róla, és a mi cirtai barátunk beszéde is bizonyoságul szolgál. Ünnepnapon férfiak és nők minden korosztályból lakomára gyűlnek össze gyermekeik, nővéreik és anyjuk társaságában. Amikor a nagy lakmározás után az asztaltársaság felhevült, és a részegség felszította a fajtalan kéjtelgés vágyát, a gyertyatartóhoz kötött kutyát arra ingerlik, hogy láncá hosszával messzebb dobott falat után kapjon. Miután így felborult és kialudt a lelkiismeretet éberem tartó gyertyaláng, a szégyentelen sötétség leple alatt a természetellenes vágytól indítatva válogatás nélkül ölelkeznek, s még ha a gyakorlatban nem mindenki követi is el, de a lelkiismeret szempontjából mindannyian egyformán vérfertőzők, hiszen közös vágyból fakad az, ami egyes emberek esetében

megvalósulhat. [12]

Még jelen tapasztalataitok sem intenek arra, hogy a be nem teljesülő ígéret és a hasztalan óhajások mennyire félrevezetnek titeket: nyomorultak, még életetekben gondoljátok meg, mi vár rátok a halál után! Nézzétek, közösségeitek egy része, éspedig a nagyobbik és jobbik, mint mondjátok, nélkülöz, didereg, fáradtságtól és éhségtől szenved, Istenetek pedig eltűri, semmibe veszi ezt, nem tud vagy nem akar övéin segíteni, azaz, vagy tehetetlen, vagy igazságtalan. Te a halál utáni halhatatlanságról álmodozol, holott veszedelem szorongat, holott forró láz gyötör és fájdalom kínoz, s még mindig nem fogod fel, hányadán állsz, nem ismered el, mennyire gyarló vagy? Akaratod ellenére bebizonyosodik gyengeséged, szerencsétlen, de te csak nem vallod be. Ámde mellőzöm azokat a dolgokat, amelyek mindnyájunk esetében közösek. Nézzétek csak, fenyegetnek titeket, halálbüntetés, kínvallatás vár rátok, kereszt, amelyet többé nem imádnok kell, hanem amelyen meg kell halnotok, nemkülönben tűz, amit előre megjósoltok magatoknak, de amitől mégis féltek. Hol van hát az az Isten, aki segíteni tud azokon, akik majd új életet nyernek, de képtelen megsegíteni a most élőket? Nemde a rómaiak a ti Istenetek nélkül uralkodnak és kormányoznak; nemde az ő segítségével hajtották hatalmuk alá a földkerekséget, és ígáltak le titeket is? **Ti pedig aggódó várakozással és szorongó félelemmel telve még a tisztességes élvezetektől is tartózkodtok, nem keresitek fel a látványosságokat, nem vesztek részt a körmeneteken, nem jelentek meg nyilvános lakomákon, irtóztok az ünnepi versenyjátékoktól, és az áldozati ételektől és italoktól, amelyeknek egy részét oltárainkon ajánlottuk fel. Ennyire féltek azoktól az istenektől, akiket megtagadtok! Nem övezitek halántékokat virágfüzérrel, nem ápoljátok testeteket illatszerekkel, a drága kenőcsöket temetésre tartogatjátok, még a sírokra sem tesztek koszorút, sápadt, reszketeg népség vagytok, méltó a szájalomra, mármint isteneink szájalomra! Így hát, ti boldogtalanok, nemhogy nem támadtok fel, de még csak nem is éltek.** Éppen azért, ha maradt még bennetek egy csöppnyi ész vagy tisztesség, ne fürkészzétek az ég térségeit és a világ sorsát és titkait; elegendő a lábunk elé nézni, különösen vonatkozik ez a tanulatlan, pallérozatlan, műveletlen, képzetlen emberekre. Akiknek nem adatott meg, hogy eligazodjanak a politikai kérdésekben, azok sokkal kevésbé alkalmasak az isteni dolgok megvitatására. [13]

✠ 3.2 Octavius védőbeszédéből

✠ A keresztényeknek tiszta a lelkiismeretük

Hogy pedig micsoda gabszág tudatlanul és előzetes vizsgálat nélkül ítélkezni, amint ti teszitek, higgyétek el nekünk, akik már bánjuk, hogy elkövettük azt. Mert mi is ugyanilyenek voltunk, s egykoron, még vakon és ostobán ugyanazt hittük, mint ti, tudniillik, hogy a keresztények szörnyűségeket imádnak, gyermekeket falnak fel, lakomáikon vérfertőzést követnek el, és nem tudtuk, hogy e meséket mindig a démonok terjesztik, és soha senki nem járt utána, nem bizonyította be valóságukat, s oly hosszú időn keresztül nem akadt egyetlen ember sem, **aki elárulta volna ezt, noha nemcsak bocsánatra számíthatott elkövetett gátlatlanságaiért, de még jutalmat is várhatott a leleplezésért; s nem tudtuk, hogy a kereszténység olyannyira ártatlan, hogy a bevádolt keresztény nem szégyenkezik, nem fél, csak azt az egyet sajnálja, hogy már előbb nem lett kereszténnyé.** Nekünk mégis az volt a meggyőződésünk, hogy egyáltalán ki sem kell hallgatnunk őket, jóllehet egyes esetekben a szentségtörők, a paráznák, sőt még az apagyilkosok védelmét és képviselését is elvállaltuk; olykor könyörületből bántunk velük kegyetlenebbül, kínzásokkal vallásuk megtagadására kényszerítettük őket, nehogy elveszzenek, s ily módon teljesen fonák bűnügyi eljárást alkalmaztunk, amelynek nem az volt a célja, hogy feltárja az igazságot, hanem hogy hazugságot erőszakoljon ki. És ha valamelyik gyengébb a szenvedéstől megtörve és elcsigázva letagadta, hogy keresztény, kedveztünk

neki, mintha az elnevezés megtagadásával egyszersmind valamennyi tettét tisztázta volna. Látjátok-e, hogy mi is ugyanúgy vélekedtünk és cselekedtünk, amint ti vélekedtek és viselkedtek?... [14]

‡ Gyilkosság és magzatelhajtás elítélése

Most már azonban szeretnék találkozni azzal, aki azt mondja vagy hiszi, hogy minket egy lemészárolt kisdéd vérével avatnak be vallásunkba. **Lehetségesnek tartod, hogy annak a gyenge, kicsinyke testnek valaki halálos döfést adjon?** Hogy bárki is feláldozza, kiontsa, elvegye egy újszülött, egy éppen hogy megszületett ember nyersvérét? Ilyesmit senki sem hihet el, hacsak nem az, aki maga vetemedne arra, hogy megtegye. Látom ugyanis, hogy újszülött gyermekeiteket hol vadállatok, hol madarak zsákmányául teszik ki; hol megfojtjátok őket fájdalmas halált osztva ki rájuk, s hogy **vannak, akik mérgek és italok segítségével még a méhen belül oltják ki a jövő ember életét, s gyilkolnak, mielőtt szülnének.** És ezek valóban isteneitekről szóló tanításból származnak. ... [15]

‡ A keresztények szemérmessége, szerénysége és testvérszeretete

A vérfertőző lakomát illetően is szörnyű mesét költött rólunk a démonok serege, hogy tiszta életünk hírét galád rágalom terjesztésével elhomályosítsa, és hogy az embereket, mielőtt a tényállással tisztába jöhetnének, ezzel az irtózatossággal elijesszék tőlünk. Így beszélt erről a te Frontod is, nem mint a tanúbizonyosságok megerősítője, hanem mint hamisan rágalmazó szónok, az ilyesmi ugyanis inkább kitelik tőletek. A perzsák törvénye megengedi, hogy az anya fiával egyesüljön; az egyiptomiak és az athéniak fiai nővéreikkel törvényes házasságot köthetnek; történeti könyveitek és színdarabjaitok paráznaságokkal kérkednek, és ti mégis szívesen olvassátok s hallgatjátok. Így még azokat a vérfertőző isteneket is tisztelitek, akik anyjokkal, lányokkal, nővérukkal élnek házasságban. Természetes tehát, hogy nálatok gyakran fölfedezik a vérfertőzést, hiszen mindig elkövetik. Szerencsétlenek! Úgy is járhattok tilosban, hogy nem tudtok róla: mivel a bujaságot vaktában űzitek, mivel itt is, ott is van egy-egy gyermeketek, mivel még otthon született gyermekeiteket is gyakran idegenek könyörületére bízátok, szükségképpen saját véretekbe kell ütköznötök, saját fiaitokba kell botlanotok. Ennélfogva akkor is vérfertőzés tragédiájának hősei vagytok, amikor tudomástok sincsen róla. **Mi ellenben nem arcunkon, hanem szívünkben hordozzuk a szemérmest; mi egyetlen hitvesünkhöz örömet vagyunk hűek; s vagy egy nővel kötünk frigyot a családalapítás kedvéért, vagy egyetlen egyet sem ismerünk. Lakomáinkon nemcsak szemérmesek vagyunk, hanem józanok is, mert nem adjuk át magunkat egészen az evésnek, és lakomáink nem torkollanak ivászatba, hanem jókedvünket komolysággal mérsékeljük, beszédünk tartózkodó, testünk még tartózkodóbb. Legtöbbünk egész életében sértetlenül megőrzi szüzességét anélkül, hogy azzal dicsekednék; és végezetül, olyannyira távol áll tőlünk a fajtalan vágy, hogy némelyek még a szemérmes együttélés miatt is pirulnak.** Ha megvetjük is tisztsegeiteket és bíbor ruháitokat, abból nem következik, hogy a nép söpredéke vagyunk, és attól még nem vagyunk pártoskodók, hogy békésen összegyűlve valamennyien egyetértünk a jóban; és nemcsak a zugokban vagyunk mi beszédesek azért, mert ti restelltek és féltetek bennünket a nyilvánosság előtt meghallgatni. És hogy számunk napról-napra gyarapodik, az nem a bűn jele, hanem az erény bizonyítéka, mert csak a tisztességes és jó életmód mellett tartanak ki a régi hívek, egyedül ahhoz csatlakoznak újra. Végezetül, mi nem testünkön lévő bélyeg alapján ismerünk oly könnyen egymásra, ahogyan azt ti gondoljátok, hanem az ártatlanságról és erkölcsösségről; így fájdalmatokra egymást kölcsönösen szeretjük, mert gyűlölni nem tudunk; irigységetekre egymást testvérenek szólítjuk, minthogy egy Atya Isten gyermekei, egy hit letéteményesei, egy reménység örökösei vagyunk. Ti ugyanis nem ismeritek egymást, sőt kegyetlenül

gyűlölködtek, és csakis akkor látjátok be, hogy testvérek vagytok, ha testvérgyilkosságot akartok elkövetni. [16]

✠ **A keresztények tisztaságáról és feddhetetlenségéről**

Mindamellet a legnagyobb tudósok könyvei és a költők énekei figyelmeztetik az embereket a tűzfolyóra és a Styx mocsarából gyakorta felszökő forgó lángcsóvára, amelyek az örök kínszenvedések helyéül készítették, s amelyekről részint a démonok közlésére, részint a próféták jövendölésére támaszkodva beszéltek. Ezért esküszik műveikben maga Iuppiter király is szent borzalommal a perzselő partokra és a sötéten örvénylő vízre: retteg ugyanis a büntetéstől, amelyről már előre tudja, hogy reá és övéire vár. Nincs is a kínoknak se vége, se hossza. Ott az értelmes tűz elégeti és ismét visszaállítja az emberi testrészeket, szétmancangolja és élteti azokat. Amint a villám tüze sújtja ugyan a testet, de nem semmisíti meg, amint az Etna, a Vezúv és egyéb tűzhányók tüze itt-ott anélkül tör ki, hogy kimerülne, úgy azt a büntetésül szánt tüzet sem az táplálja, hogy közben elégeti a testeket, hanem a testeket el nem emésztő mancangolás élteti. Azt pedig csakis az elvetemültek tagadhatják, hogy akik nem ismerik Istent, méltán szenvednek mint istentelenek és gonoszok, mert ha nem ismerjük a mindenség Atyját és mindenek Urát, akkor ezzel éppen úgy vétkezünk, mintha megbántanánk őt. És noha Isten nem ismerése már elegendő ok a bűnhődésre, amint ismerése magában is kilátást nyújt a bocsánatra, mégis, ha összehasonlítanak minket, keresztényeket tiveletek, akkor sokkal jobbakként találnak bennünket, még ha bizonyos dolgokban kevésbé vagyunk is képzettek. **Ti ugyanis tiltjátok a házasságtörést, ámde elkövetitek, mi ellenben csak feleségünkhöz közelítünk férfiként; ti a vétek elkövetését büntetitek, nálunk már annak gondolata is bűn; ti a lelketeket ismerőktől féltek, mi csakis a magunk lelkiismeretétől, ami nélkül nem élhetünk; végezetül, a börtönök a ti embereitekkel vannak tele, keresztényt nem találtok ott, hacsak nem olyat, akit hitéért vádolnak, vagy aki hitét elhagyta.** [17]

✠ **A szegénységről és a megpróbáltatásban való kitartásról**

Egyébiránt, hogy többnyire szegényeknek mondanak bennünket, nem szégyenünkre, hanem dicséretünkre válik, mert ahogy a fényűzés bénítja a szellemet, úgy a mértékletesség erősíti. Különben hogy volna az szegény, aki nem szűkölködik, aki nem áhítozik idegen vagyorra, aki Istenben gazdag? Szegényebb az, akinek bár nagy vagyona van, mégis többet kíván. Megmondom, hogy értem ezt: senki sem lehet oly szegény, mint amilyennek született. A madaraknak nincs örökségük, mégis napról-napra megtalálják táplálékukat: ezek is miértünk vannak, hiszen a miénk minden, ha nincs bennünk sóvárgás. **Amint tehát a vándor annál könnyebben halad útján, minél kisebb a terhe, úgy a földi vándorlásban is az a boldogabb, aki szegénységgel könnyít magán, és nem nyög a gazdagság terhe alatt. Máskülönben, ha hasznosnak tartanánk a gazdagságot, akkor Istentől kérnénk, hisz bizonyára nekünk is juttathatna valamicskét az, aki a mindenséggel rendelkezik. De mi ahelyett, hogy megszerezzük a vagyont, szívesebben megvetjük, jobb szeretünk becsületesek lenni, inkább béketúrásért könyörgünk, nagyobb örömmel vagyunk jók, mint tékozlók.**

És hogy az emberi test gyengeségeit érezzük, s hogy szenvedünk, az nem büntetés, hanem próbatétel. Mert erőtlenségek által szilárdul meg az erő, a nyomorúság pedig gyakran az erény iskolája. Hiába, a test és a lélek is veszít rugalmasságából, ha nehézség nem edzi. Hiszen a ti hőseitek, akiket példaképpül állítotok elénk, szenvedéseikkel lettek híresekké. Mi is így vagyunk: Isten bennünket is megsegíthet, és nem néz le minket, hiszen ő a mindenség kormányzója, és szereti övéit, hanem **szerecsétlenségükben vizsgálja és figyeli az embereket, veszedelmükben puhatoz ki az egyes emberek jellemét, élete utolsó percéig fürkészi az ember érzületét abban a biztos tudatban, hogy semmi sem kerülheti el figyelmét. Amint tehát az aranyat tűzben próbálják meg, minket a szorongatásokban**

. [18]

Ha vannak gondolataid vagy kérdéseid az írásunkkal kapcsolatban, örülünk, ha megírod nekünk e-mailben!

Elérhetőséged*:

Üzenet*:

E-mail elküldése

Végjegyzet

1. Jusztinosz: I. Apológia. VIII, 1-5. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 68-69. p.
2. Jusztinosz: I. Apológia. XV, 1-8. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 74-75. p.
3. Jusztinosz: I. Apológia. XVI, 1-14. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 76-77. p.
4. Jusztinosz: II. Apológia. II, 1-20. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 120-122. p.
5. Jusztinosz: II. Apológia. IV, 1-4. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 123. p.
6. Jusztinosz: II. Apológia. XII, 1-8. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 130-131. p.
7. Athénagorasz: Kérvény a keresztények ügyében. 31, 1-4. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 399-400. p.
8. Athénagorasz: Kérvény a keresztények ügyében. 32, 1-5. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 400-401. p.
9. Athénagorasz: Kérvény a keresztények ügyében. 33, 1-5. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 401-402. p.
10. Athénagorasz: Kérvény a keresztények ügyében. 35, 1-6. In: Ókeresztény írók. [8. kötet, A II. századi görög apologéták] Szerk.: Vanyó László. Budapest, Szent István Társulat, 1984. 403-404. p.
11. Minucius Felix: Octavius. VIII, 1-5. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 56-57. p.
12. Minucius Felix: Octavius. IX, 1-7. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 57-59. p.
13. Minucius Felix: Octavius. XII, 1-7. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 63-64. p.
14. Minucius Felix: Octavius. XXVIII, 1-5. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 96-97. p.
15. Minucius Felix: Octavius. XXX, 1-3. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 100-101. p.
16. Minucius Felix: Octavius. XXXI, 1-8. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 102-104. p.
17. Minucius Felix: Octavius. XXXV, 1-6. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 110-111. p.
18. Minucius Felix: Octavius. XXXIV, 3-9. Budapest: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2001. 107-109. p.

© 2022 keresztények.hu - Minden jog fenntartva.

E dokumentum változatlan és teljes formában történő sokszorosítása magánhasználatra megengedett.

Minden más jellegű felhasználás, illetve a kiadás bármely formája csak írásos beleegyezésünkkel lehetséges.

Ha másként nem jelöljük, a weboldalunkon található írásainkban közölt bibliai részeket az 1975. évi Újfordítású Biblia javított kiadásából (Budapest, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 1990), valamint a Revideált új fordításból (RÚF 2014. Budapest, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2014) idézzük.